

МУЗЕЙНА КОЛЕКЦІЯ ЗБАРАСЬКОГО ЗАМКУ: ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У статті розглянуто історію створення Національного заповідника «Замки Тернопілля», формування та сучасний стан його музейної колекції. Подано стислий опис виставкових залів Замкового палацу міста Збараж, звернено увагу на ряд експонатів.

Ключові слова: Замки Тернопілля, музей, заповідник, музейна колекція, експонати, виставки, виставковий зал.

Збараж є одним із заповідних міст України. Сьогодні – це місто-пам'ятка, місто-заповідник, це десятки пам'яток історії та культури, це один з осередків міжнародного туризму [2, 92].

Збараський замок сьогодні – окраса міста, пам'ятка, яка привертає до себе увагу не лише місцевих мешканців, а й численних туристів з усіх куточків нашої держави та зарубіжних гостей [10, 15]. Саме тут, у виставкових залах Замкового палацу розмістилась значна музейна колекція, що знайомить усіх відвідувачів з історією Збараського краю.

У 1980 р. у приміщенні Успенської церкви (пам'ятка архітектури 1755 р.) було відкрито районний краєзнавчий музей [1, 66]. Він був створений на базі громадського музею завідуючим Збараським районним відділом освіти Петром Денисовичем Войтиною [4, 4]. У квітні 1982 р. музей став державною установою і функціонував як відділ Тернопільського краєзнавчого музею [7, 37]. А в 1989 р. Збараський краєзнавчий музей очолив Анатолій Вікторович Маціпура.

У зв'язку з передачею культових споруд церковним громадам музей було переведено з Успенської церкви у приміщення культурно-спортивного комплексу, що знаходився у Замковому палаці м. Збараж.

На той час фондіві зібрання Збараського районного краєзнавчого музею нараховували 4 277 одиниць основного фонду та 1 401 одиницю науково-допоміжного матеріалу.

Згодом фондіві зібрання поповнились матеріалами археологічних розкопок, старовинною зброєю, творами живопису, скульптури, колекцією нумізматики, годинників, меблів, стародруків, предметами куль-

тового призначення, збіркою килимів та вишивки, речами повсякденного вжитку [4, 4].

У 1994 р., враховуючи історичну, архітектурну і художню цінність пам'яток історії та культури замкового ансамблю у місті Збаражі Тернопільської області, постановою № 78 від 8 лютого 1994 р. був створений державний історико-архітектурний заповідник (ДІАЗ) [11].

За вісім років роботи ДІАЗу Збараський районний краєзнавчий музей фактично злився із структурою заповідника. Працівники ДІАЗу оформили всі музейні експозиції, фондосховища, робочі приміщення. Рішенням Збараської районної ради від 25 грудня 2002 р. фонди та майно Збараського краєзнавчого музею були надані у користування Державного історико-архітектурного заповідника у місті Збаражі.

На основі фондової колекції краєзнавчого музею були сформовані перші експозиційні зали у Замковому палаці м. Збаража: зал археології та етнографії краю, зал сакрального мистецтва. До того ж ДІАЗ продовжив музейні традиції та примножив здобутки районного краєзнавчого музею. Щорічно новими експонатами поповнювався музейний фонд заповідника, розширювались виставкові колекції, налагоджувалась належна екскурсійна робота.

Указом Президента від 15 січня 2005 р. № 35/2005 заповіднику було надано статус національного закладу і перейменовано в Національний заповідник «Замки Тернопілля» [13].

Сьогодні Збараський замок XVII ст. – центр Національного заповідника «Замки Тернопілля», а також одна з визначних пам'яток міста та області. Саме у Замковому палаці м. Збаража розмістилася музейна колекція, що розкриває історію нашого краю від найдавніших часів до сучасності.

На сьогодні музейний фонд заповідника налічує більше 50-ти тисяч одиниць зберігання [5, 2]. Всі ці експонати розкривають історію Збараського краю у різні історичні епохи та періоди.

У Збараському замку представлено близько двадцяти стаціонарних виставок, серед яких археологія краю; трипільська культура; етнографія; зброя; дерев'яна скульптура Народного майстра Володимира Лупійчука; сакральна скульптура; антикварні меблі; нумізматика і боністика; сакральне мистецтво; музейна кімната владика Австралії, Но-

вої Зеландії і Океанії кир Івана Прашка; галицька і волинська вишивки; народний одяг; зал кераміки заслуженого діяча мистецтв України Тараса Левківа; зал Козацької слави; експозиція знарядь тортур у підземеллі Збарзького замку; ремесла краю; зал організації тимчасових виставок та інші [5, 2].

Найбільш давня історія Збаражчини представлена у залах археології. Тут зібрано артефакти – матеріали з розкопок на території Збарзького району. З цих знахідок було сформовано експозиційні вітрини середнього та пізнього палеоліту, бронзової та залізної доби, черняхівської культури, періоду ранніх слов'ян та часів Київської Русі [9, 15].

Окрасою археологічної колекції Національного заповідника «Замки Тернопілля» є знахідки з розкопок поселення трипільської культури поблизу села Бодаки, Збарзького району. В окремому експозиційному залі представлено знаряддя праці, виконані з кременю та кістки, кераміку та дрібну пластику трипільців, предмети культового призначення, що датуються VI тис. до н.е. [3, 7].

Археологічні дослідження трипільського поселення поблизу с. Бодаки проводяться Національним заповідником спільно з Інститутом матеріальної культури РАН м. Санкт-Петербург під керівництвом наукового працівника Наталії Миколаївни Скакун. Зазвичай, до експедицій залучаються дослідники з Болгарії, Франції, Росії, а також вітчизняні археологи та науковці [3, 7]. За матеріалами знахідок з розкопок трипільського поселення була сформована виїзна виставка, яка представляла Збаражчину закордоном. Зокрема у м. Варна (Болгарія), м. Орлеан, м. Тур (Франція) та м. Гранада (Іспанія).

Збарзька битва увійшла в історію української Визвольної війни як одна з найяскравіших сторінок. У далекому 1649 р. Збаражу судилося стати ареною протистояння між польським військом і козацькими загонами під проводом гетьмана Богдана Хмельницького [5, 2]. Саме тому у Замковому палаці нашого міста було створено зал Козацької слави. Тут можна побачити ряд скульптурних портретів (погруддя) гетьмана Богдана Хмельницького, полковників Максима Кривоноса, Нестора Морозенка, Івана Богуна, виконаних скульпторами Володимиром Мельником та Іваном Мулярчуком. А ще в залі експонуються

портрети козацьких полковників Заслуженого художника України Станіслава Ковальчука [4, 5].

Сакральне мистецтво Збаражчини об'єднує три стаціонарні виставки. У трьох експозиційних залах Замкового палацу зібрано колекцію ікон XVII – першої пол. XX ст. із культових споруд Збараського району. Всі ікони були дбайливо зібрані працівниками заповідника. Більшість ікон відреставровані художником-реставратором першої категорії станкового темперного та станкового олійного малярства Магінським Володимиром Дмитровичем [4, 5].

Також цікавими є речі церковного вжитку, що розміщені у залах сакрального мистецтва: літографії та стародруки, культові та богослужбові книги, обрядові предмети для здійснення храмових богослужінь.

Особливої уваги відвідувачів заслуговує експозиція особистих речей Івана Прашка – єпископа Греко-католицької церкви (ГКЦ) у Австралії, Океанії та Новій Зеландії, уродженця міста Збаража. Іван Прашко був єпископом ГКЦ, починаючи з 1950 р. і до 1994 р. У 2001 р. священнослужитель помер, а його особисті речі були передані до заповідника [8, 38].

У окремому виставковому залі Збараського замку експонується сакральна скульптура, виконана у середині XVIII ст. майстрами школи Іоанна Георга Пінзеля і талановитим скульптором Антоном Осінським. Роботи виконані в дереві, частково збережена поліхромія і покриття їх сусальним золотом та сріблом [4, 5]. У минулому скульптури оздоблювали костел Св. Антонія у Збаражі, а зараз стали окрасою музейної колекції Замкового палацу.

Колекція ікон і сакральної скульптури з фондів заповідника гідно представили Збараський замок на виставці «Збережені реліквії» у Національному заповіднику «Софія Київська» (квітень-травень 2000 р.).

Етнографія та побут Збаражчини представлені у трьох виставкових залах палацу. Тут розміщене унікальне зібрання галицької та волинської вишивки. Рушники та серветки, виконані різноманітними техніками на домотканому та фабричному полотні із використанням геометричного, рослинного та зооморфного орнаментів. Також у залах представлені зразки сакральної вишивки (фелон, хоругви, накривала

на престоли) та елементи народного одягу Збаражчини (чоловічого та жіночого).

Про найбільш поширені ремесла краю та їх розвиток розповідає виставка, де вміщені предмети народного побуту останньої чверті XIX – поч. XX ст. Це вироби з домотканого полотна, килими, виготовлені за технікою візерунчатого ткацтва, гончарні та столярні вироби, предмети побуту, плетені з лози, соломі та лика [4, 5].

Справжньою гордістю Збарзького замку є колекція скульптур Народного майстра України Володимира Васильовича Лупійчука. Зібрання становить більше сорока авторських творів, виконаних у дереві (липі). Кожна окрема скульптура є втіленням певного жанрового сюжету, а ще ряд скульптур об'єднані між собою у диптихи та триптихи єдиною назвою. Народний майстер В. Лупійчук у своїх творіннях втілював образи героїв творів Т.Г. Шевченка («Чернець», «Перебендя», «Хустина», «Сова» та інші), І. Франка («Захар Беркут»), Л. України («Лісова пісня», «Я в серці маю те, що не вмирає») [12, 34].

Шанувальники сучасного українського мистецтва завжди виявляють особливий інтерес до виставки відомого майстра-кераміста заслуженого діяча мистецтв України Тараса Богдановича Левківа, уродженця села Мала Березовиця, Збарзького району. У кожному творі митця за основу взятий творчий експеримент з властивостями глини, її температурою, поливами, кольором [14, 3]. Окрім колекції кераміки Т. Левківа в експозиції розміщені відзнаки, грамоти та дипломи митця із всеукраїнських та міжнародних конференцій, конкурсів, симпозіумів.

Окремої уваги заслуговує колекція зразків зброї, що розміщена у двох виставкових залах Збарзького замку. Дану експозицію сформовано зі зброї кам'яної доби, залізного віку, періоду раннього та пізнього середньовіччя, а також зброї часів Першої світової війни [6, 3].

У залах в'їзної вежі Збарзького замку представлена колекція нумізматики, боністики та фалеристики дбайливо зібрана першим завідувачем Збарзького районного краєзнавчого музею Петром Войтиною. У залі вміщена велика збірка монет, паперових грошей (бон) та нагородних знаків часів Другої світової війни.

У іншому виставковому залі в'їзної вежі розміщена колекція антикварних меблів, годинників та музичних інструментів [4, 5]. Згодом

ці предмети антикваріату будуть використані у відновлених інтер'єрах Збараського замку.

У Замковому палаці функціонує зал змінних експозицій. Це дозволяє періодично представляти на суд глядачів різнопланові виставки – живопис, графіку, скульптуру та інше [10, 15]. Особливе значення для Національного заповідника «Замки Тернопілля» мали виставки Заслуженого художника України Івана Марчука «Повернення додому», майстра Народної творчості Олександри Зробок-Камінської «Присвячую Кобзареві», члена Співки художників України Ганни Ткачик «Створення світу» та багато інших.

З нагоди 800-річчя міста Збаража у Замковому палаці міста було відновлено та відкрито для огляду Велику зелену та Малу жовту вітальні. Проекти були розроблені архітектурною майстернею Юрія Вербовецького. Нові зали наповнені старовинними меблями, а також колекцією портретів шляхтичів та князів.

Для проведення наукових конференцій, форумів, семінарів та різноманітних урочистих подій слугує Органний зал Збараського замку. Центральним об'єктом даного залу є орган псевдоготичного стилю з села Оприлівці, Збараського району, який був виготовлений у м. Львові на фабриці Рудольфа Гасса на початку ХХ ст.

Для якісного обслуговування туристів з України та гостей із-за кордону на базі Національного заповідника «Замки Тернопілля» створена належна інфраструктура. До послуг відвідувачів бар-ресторан «Легенда», готель «Гетьман», стоянка для автобусів та автомобілів, каса-магазин продажу сувенірної продукції.

За останні роки Національний заповідник «Замки Тернопілля» відвідали більше 230 тис. осіб. Кількість відвідувачів постійно зростає. Щорічно збільшується кількість туристів-іноземців.

Таким чином, Збараський замок на сьогодні – не лише центр регіонального, вітчизняного та закордонного туризму, визначний історико-культурний об'єкт Збараського краю, але й основний структурно-адміністративний сегмент державного історико-культурного заповідника «Замки Тернопілля».

В музейній експозиції Збараського замку представлено близько двадцяти стаціонарних виставок, серед яких особливе місце займають

відділи археології краю, трипільської культури, етнографії, зброї, са-
кральної скульптури, сакрального мистецтва тощо. Окрім того, в му-
зейній експозиції Збараського замку представлена низка виставок, що
репрезентують тенденції культурно-мистецького й суспільного життя
сучасності. Експонатами цих виставок є витвори провідних вітчизня-
них скульпторів, художників, народних умільців, котрі є вихідцями зі
Збаражчини.

Збараський замок та його музейна колекція, що передає історич-
ний колорит різних періодів історії Збараського краю, є привабливим
об'єктом для туристів з різних куточків України та гостей із зарубіжжя.
Діяльність ДІАЗу, що заснований на базі Збараського музею, сприяє
популяризації краєзнавчих та історичних знань у широких колах су-
спільства, формуванню сучасного взірця регіональної та національної
ідентичності українства.

Список використаних джерел

1. Гайдукевич Я. М. Музеї Тернопільщини: путівник /Я. М. Гайдукевич.
– Львів: Каменярь, 1989. – 127 с.
2. Грабар Т. Збереження об'єктів культурної спадщини на прикладі
державного історико-архітектурного заповідника у м. Збаражі //Мате-
ріали науково-практичної конференції: «Замки Тернопілля» – невід'ємна
складова історико-культурної спадщини України. – 2006. – 92 с.
3. Данилейко В. Археологічна Збаражчина /В. Данилейко //Галицька
брама. – Збараж, 2004. – № 1 – 3 (109 – 111). – С. 6 – 7.
4. Данилейко М. Фонди – базова основа експозиційної діяльності запо-
відника /М. Данилейко //Галицька брама. – Збараж, 2004. – № 1 – 3 (109
– 111). – С. 4 – 5.
5. Збережені реліквії сакрального мистецтва Національного заповід-
ника «Замки Тернопілля». – Тернопіль, 2006. – 32 с.
6. Майстерчук Т. Збереження об'єктів культурної спадщини на при-
кладі Національного заповідника «Замки Тернопілля» /Т. Майстерчук,
Т. Грабар //Галицька брама. Замки Тернопілля, 2007. – № 5 – 6 (149 – 150).
– С. 2 – 4.
7. Малевич А. П. Збараж. Історико-краєзнавчий нарис /А. П. Малевич.
– Львів: Каменярь, 1984. – 46 с.
8. Бедрій Михайло. Єпископ Іван Прашко і Збаражчина /о. Михайло Бе-
дрій. – Тернопіль: Джура, 2002. – 72 с.

9. Олещук Л. Культурна спадщина наших предків /Л. Олещук // Збараж – місто в Медоборах. – 1997. – № 2. – с. 15.

10. Пам'ятки древнього Збаражя. Збаразький замок. – 2004. – Вип.2. – 22 с.

11. Постанова Кабінету Міністрів України від 08 лютого 1994 р. № 78. Київ. Про державний історико-архітектурний заповідник у м. Збаражі Тернопільської області.

12. Скульптури Володимира Лупійчука // Галицька брама. Збараж, 2004. – № 1 – 3 (109 – 111). – С. 34.

13. Указ Президента України від 15 січня 2005 р. № 35/2005. Про надання Державному історико-архітектурному заповіднику у місті Збаражі статусу національного.

14. Тарас Левків. Художники України. – 2005. – № 17. – С. 3.

Tatiana Fedoriv

THE ZBARAZKIY CASTLE MUSEUM COLLECTIONS: ITS DEVELOPMENT AND CURRENT STATE

The article reviews the history of the National Reserve «The Ternopil Castles» development and the museum collections current state. The brief description of the castle exhibition halls of the palace in the town of Zbarazh has been given. In addition certain attention has been paid to a number of exhibits.

Key words: Ternopil Castles, museum, nature reserve, museum collection, exhibits, exhibition, showroom.